

Олександр Юнін, к. ю. н.

ІСТОРИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ВИНИКНЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ЖАНДАРМЕРІЇ

In the paper the historical process of development of the institution of gendarmerie is described. Investigated gendarmerie organization in Europe. Background is that such units existed at different times and in a number of countries. The employees of these units are called gendarmes. Gendarmerie member of the armed forces, but is subject, in addition to the War Office, and the Ministries of Interior and Justice; consists of separate parts (legions) and units (mouth). The use of the positive experience of European countries in Ukraine. The conclusions are that the lack of office may be filled by Ukrainian legislators in the future reorganization of the Interior Ministry. Certainly, it would be a positive decision on the permanent training of National Guard soldiers by bringing instructors of similar units from leading countries.

Жандармерія (фр. Gendarmerie) – поліція, що має військову організацію. Такого роду підрозділи існували в різний час і існують зараз в ряді країн. Співробітники таких підрозділів називаються жандармами. Жандармерія – спочатку фр. gens d'armes – «люди зброї» або «озброєна свита», потім фр. gent d'armes, що є грою слів, в якій фр. gent не тільки має значення «люди», а й скороченням від фр. gentil – «шляхетний», з натяком на благородність складу споконвічної жандармерії – спочатку «озброєна свита» французького короля – тобто королівська лейб-гвардія, що складалася спочатку з важкоозброєних лицарів¹. Жандармерія входить до складу збройних сил, але підпорядковується, крім військового міністерства, також міністерствам внутрішніх справ і юстиції; складається з окремих частин (легіонів) і підрозділів (рот). Аналогічна організація була створена на початку 19 ст. в Пруссії (пізніше Німеччини) і Австрії; існує у Франції, та деяких інших країнах. У Росії жандармські команди були створені в 1792 в Гатчині у військах, підпорядкованих спадкоємцю престолу Павлу Петровичу, і існували до 1796 в якості військової поліції. В 1815 були сформовані жандармські частини (полк і гвардійський півескадрону), що спостерігали за порядком і настроями в армії. Значення політичної поліції Жандармерія почала набувати з 1817, коли в складі корпусу внутрішньої варти були засновані жандармські команди в Петербурзі, Москві та 56 інших містах. Жандармерія стала головним зряддям царизму в боротьбі з революційним рухом. У зв'язку з установою «Третього відділення» власної його імператорської величності канцелярії (1826) Жандармерія в 1827 була об'єднана в Корпус жандармів (з 1836

¹ *Национальная жандармерия Франции.* <<https://ru.wikipedia.org/wiki/>>.

Окремий корпус), підпорядкований головному начальнику «Третього відділення» як шефові жандармів. Апарат корпусу жандармів був виконавчим органом «Третього відділення», а після його скасування у 1880 – департаменту поліції міністерства внутрішніх справ. Він складався зі штабу, 5 (а потім 8) жандармських округів (по кілька губерній в окрузі), що поділялися на відділи (по 1-3 губернії в кожному). У підпорядкуванні цих органів в середині 19 – початку 20 ст. були жандармські дивізії в Петербурзі, Москві та Варшаві і 123 жандармські команди. Жандармерія здійснювала політичний розшук і у справах про «державні злочини», боролася з масовим селянським і робочим рухом, супроводжувала особливо небезпечних злочинців і арештантів, керувала розшуком втікачів кріпаків (до відміни кріпосного права), дезертирів, кримінальних злочинців, стежила за настроями в різних верствах населення, а також здійснювала спостереження за порядком на залізниці та візування паспортів на кордонах. Чисельність корпусу жандармів становила: в 1880 офіцерів і чиновників 521 чол., Вахмістрів, унтер офіцерів і рядових 6187; в 1895 відповідно 721 чол. і 8522; в 1914-1916 і 12 699; в 1916 (жовтень) 1051 і 14 667. Шефом жандармів до 1880 був головний начальник «Третього відділення», потім міністр внутрішніх справ, а командиром корпусу – один з його заступників. Польова Жандармерія була підпорядкована шефу жандармів і складалася на початку 20 ст. з 1 гвардійської і 6 армійських польових жандармських ескадронів. Ці частини підпорядковувалися штабам військових округів і несли поліцейську службу в районах розташування військ. Ліквідована жандармерія, як і поліція, після Лютневої революції 1917.

Цікаво також розглянути розвиток жандармерії в Голландії. Королівська жандармерія має той же статус, що і вид збройних сил. Керівництво її діяльністю здійснює міністерство оборони в координації з міністерствами юстиції та внутрішніх справ. Вона створена 26 жовтня 1814, коли кронпринц Вільгельм Перший підписав указ про утворення корпусу жандармерії. І з того часу виконує завдання, що є незмінними до сьогодні: «корпус призначений для підтримки порядку, забезпечення виконання законів, охорони кордонів та основних транспортних магістралей», а також для виконання функцій військової поліції.

Функціональні обов'язки королівської жандармерії в інтересах як збройних сил, так і держави в цілому, визначені законом про поліцію 1993 року. Зокрема, вона повинна охороняти членів королівської сім'ї і палац Хет Лоо, брати участь в різних церемоніях, виконувати охоронні і поліцейські функції в аеропортах країни, надавати допомогу поліції при забезпеченні громадського порядку та проведенні розслідувань, вести боротьбу з наркобізнесом в прикордонних

районах, охороняти держкордон і посольства Нідерландів за кордоном, здійснювати мобільний контроль за пересуванням іноземців (перевірка тих, хто перетинає кордон з боку Німеччини та Бельгії) і т.і.

У збройних силах на жандармерію покладаються функції військової поліції, у зв'язку з чим її підрозділи розміщуються у військових містечках, на авіабазах, ВМБ і в районах дислокації за кордоном. До речі, ці ж функції жандармерія виконує і щодо підрозділів інших країн, якщо вони знаходяться на території Нідерландів. В цілому ж військово-поліцейські завдання включають, з одного боку, профілактичні та превентивні заходи: патрулювання, несення служби на транспорті, забезпечення проведення навчань, супровід автоколон, видача рекомендацій і роз'яснень командирам та особовому складу. З іншого – жандармерія використовує заходи примусу, пов'язані з порушеннями військовослужбовцями, скажімо, закону про дорожній рух, а також розслідує факти, що припускають накладення штрафів або заходів дисциплінарного впливу. Жандарми також контролюють перевезення небезпечних вантажів, що належать збройним силам, а також охорону військових об'єктів НАТО на території Нідерландів і за кордоном. За участю голландських збройних сил в миротворчих операціях ООН жандармерія може використовуватися як для підтримки порядку серед військовослужбовців голландських контингентів, так і виконувати «прикладні» функції у складі військової поліції ООН. Для цього вона тримає в стані чотириденної готовності загін спецпризначення у складі 50 чоловік.

Жандарми можуть перебувати в районі дій не більше шести місяців. При цьому починаючи з 1950 року вони залучалися до різних операцій ООН, зокрема в Намібії та Камбоджі, виконували поліцейські завдання в Анголі, Гаїті і республіках колишньої Югославії. З 1982 по 1995 рік її підрозділи несли службу на Синайському півострові, а в 1996 році брали участь в операції Західноєвропейського союзу щодо створення багатонаціональних сил в Боснії і Герцеговині.

На сьогоднішній день загальна чисельність королівської жандармерії – 4.600 осіб, у тому числі 150 цивільних службовців. До її складу входять 103-ій ескадрон, який діє у ролі військово-поліцейського органу 1-ї механізованої дивізії та інших підрозділів сухопутних сил Нідерландів, 41-й ескадрон, що знаходиться в підпорядкуванні групи забезпечення і управління 1-го німецько-голландського армійського корпусу, підрозділи, приймаючі участь в охороні об'єктів НАТО, загін спецпризначення, підрозділи, що забезпечують охорону посольств, бригада жандармерії на Антильських островах.

Найбільш розвиненою на сьогодні все ж таки є жандармерія Франції тому розглянемо генезу її розвитку. В 1791 французький революційний уряд, знищивши колишню земську поліцію (*maréchaussée*), сформував корпус жандармів для спостереження за збереженням порядку в арміях і всередині держави. Вони повинні були сприяти затриманню і супроводженню бродяг, арештантів і контрабандистів, набору рекрутів, а в разі необхідності, надавати збройну допомогу місцевим властям при виконанні розпоряджень уряду. При арміях знаходилися особливі жандармські команди, які виконували обов'язки військової поліції, а під час битви перебували за бойовими лініями для збору і відправлення поранених і повернення в ряди придатних до бою. Мало-помалу слово «жандарми» і в інших державах, витіснивши колишні назви земських єгерів, земських рейтарів, поліцейських гусар, поліцейських драгунів та інших, стало означати особливий рід державної поліції, пішої і кінної, що має військову організацію і що підрозділяється на власне жандармів і на польових жандармів, що складаються при військах.

У Франції жандармерія, замінена після липневої революції муніципальною гвардією, але відновлена в 1854 Наполеоном III, являє собою особливу частину армії, яка у військовому відношенні підпорядкована військовому міністру, але в якості державної поліції підвідомча міністру внутрішніх справ. Утворюючи 91 роту, об'єднані в 27 легіонів (від 2 до 6 рот в кожному), французька жандармерія початку XX століття поділялась на жандармерію департаментських, з рухомим батальйоном (*bataillon mobile*, для захисту палати депутатів) і що налічує 685 офіцерів і 22 656 нижніх чинів, і республіканську гвардію (*garde républicaine*, тільки в Парижі), що складається з 3890 осіб, з 131 офіцером. Основне призначення і межі повноважень сучасної Національної жандармерії Франції закріплені у статті 1 декрету “Про організацію та службі жандармерії”, який був підписаний президентом Франції Емілем Лубе сто років тому, 20 травня 1903: “Жандармерія являє собою силу, призначену для забезпечення громадської безпеки, підтримання правопорядку і виконання законів ... Її діяльність поширюється на всю територію країни, так само як і на збройні сили”¹.

За останнє десятиліття XX століття, і особливо в перші роки нашого століття, акценти в діяльності Національної жандармерії стали помітно зміщуватися в бік забезпечення внутрішньої національної безпеки. Подібна корекція була вимушеним заходом через зростання небезпеки тероризму, який в наші дні все частіше виступає як міжнародне явище.

¹ Decret annoté (1928). Paris, Charles-Lavauzelle, 9.

При цьому, на перший план виноситься загальнодержавна функція забезпечення національної оборони, в реалізації якої зобов'язані брати участь всі формування Національної жандармерії як складової частини збройних сил.

В статті 6 президентського Декрету № 91-673 від 14 липня 1991 року, зафіксовані шість груп функцій Національної жандармерії, розташованих в залежності від ступеня важливості –

- функції збройних сил:

“Всі формування Національної жандармерії зобов'язані брати участь у забезпеченні національної оборони”;

- функції спеціальних служб:

“Республіканська гвардія виконує завдання із забезпечення безпеки (...) щодо урядових відомств і вищих керівників держави”;

- функції судової (кримінальної) поліції:

“Територіальні формування в повній мірі виконують усі завдання, покладені на Національну жандармерію”;

- функції адміністративної поліції:

“Мобільні формування в якості основного завдання повинні забезпечувати громадський порядок”;

- міжміністерські функції:

“Спеціалізовані формування виконують жандармські функції в інтересах відомств, в оперативному підпорядкуванні яких вони знаходяться”;

- внутрішньо армійські функції:

“Військово-поліцейські формування Національної жандармерії виконують свої завдання при частинах і з'єднаннях збройних сил”.

При всьому різноманітті функцій і завдань, покладених на Національну жандармерію, у своїй службовій діяльності щодо забезпечення національної та громадської безпеки всі її формування керуються такими закріпленими законодавчо основними принципами:

1) принцип верховенства закону;

2) принцип безперервності служби;

3) принцип територіальної та об'єктової спеціалізації та компетенції;

4) принцип взаємодії¹.

Національна жандармерія на початку ХХІ-го століття, як і раніше, приділяє значну увагу виконанню завдань в рамках функцій щодо забезпечення громадської безпеки, і, в той же час, націлюється керівництвом країни на вирішення актуальних проблем національної безпеки, в першу чергу, на боротьбу з тероризмом.

¹ Journal Officiel (1991), 9563.

При цьому службова діяльність різних формувань жандармерії щодо забезпечення національної та громадської безпеки будується на єдиних принципах, сформульованих законодавцем. Функції, завдання та принципи службової діяльності жандармських і схожих з ними формувань в інших країнах, в основному, аналогічні з тими, які характерні для Національної поліції.

Стосовно України можна відзначити що найближчим аналогом Національної жандармерії були внутрішні війська МВС, а нині – Національна гвардія України, беручи участь в територіальній обороні (в рамках функцій збройних сил), а також надаючи сприяння Прикордонним військам в охороні Державного кордону України (в рамках функцій спецслужб), не володіють повноваженнями по розслідуванню злочинів, тобто функціями судової (кримінальної) поліції. Крім того, відповідно до статті 1 Закону України Про Національну гвардію України від 13.03.2014 року № 876-18, Національна гвардія України є військовим формуванням з правоохоронними функціями, що входить до системи Міністерства внутрішніх справ України і призначена для виконання завдань із захисту та охорони життя, прав, свобод і законних інтересів громадян, суспільства і держави від злочинних та інших протиправних посягань, охорони громадського порядку та забезпечення громадської безпеки, а також у взаємодії з правоохоронними органами – із забезпечення державної безпеки і захисту державного кордону, припинення терористичної діяльності, діяльності незаконних воєнізованих або збройних формувань (груп), терористичних організацій, організованих груп та злочинних організацій¹.

Зазначена нестача повноважень може бути заповнена українськими законодавцями в ході майбутньої реорганізації системи МВС. І тут було б доречним використання позитивного досвіду Франції, бо за своїм призначенням функції Національної гвардії України схожі з функціями жандармерії Франції. Безперечно, позитивним було б вирішення питання щодо постійного підвищення кваліфікації бійців Національної гвардії шляхом залучення інструкторів з аналогічних підрозділів провідних країн світу.

Література:

1. *Закон про Національну гвардію України 2014* (Верховна Рада України). *Відомості Верховної Ради України*, 17, 594.
2. *Національная жандармерия Франции*. <<https://ru.wikipedia.org/wiki/>>.
3. *Decret annoté* (1928). Paris, Charles-Lavauzelle, 9.
4. *Journal Officiel* (1991), 9563.

¹ *Закон про Національну гвардію України 2014* (Верховна Рада України). *Відомості Верховної Ради України*, 17, 594.